

علم أصول الفقه

٤-١٢-٩٢ حجية الظن في نفسه ٥٨

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

• ۱- استقراء

- ایشان می‌گویند برای کشف اتصال یک سیره یا ارتکاز به زمان معصوم است، باید سیره‌ها و ارتکازات جوامع مختلف را درباره یک موضوع خاص بررسی کنیم و از یکسان بودن آن‌ها نتیجه بگیریم که پس چنین سیره و ارتکازی در جامعه‌ای که معصومین - علیهم السلام - در آن زندگی می‌کردند هم وجود داشته‌است؛ مانند اینکه در زمان خودمان نسبت به یک مسأله خاص بررسی کنیم که سیره و ارتکاز ایرانی‌های شیعه چیست. بعد بینیم سیره و ارتکاز مسلمانان دیگر چیست.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- سپس بررسی کنیم که سیره و ارتکاز غیر مسلمانان چیست و همین‌طور جوامع مختلف را بررسی کنیم. وقتی دیدیم همه این‌ها یکسان است، برمی‌گردیم به زمان‌های گذشته و احیاناً بر اساس مصادر تاریخی به این نتیجه می‌رسیم این سیره و ارتکاز در بعضی از جوامع قبلی هم وجود داشته‌است و در بعضی جاها هم نمی‌دانیم بوده‌است یا نه.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- آن‌گاه از این استقراء جوامع مختلف، در یک زمان یا در زمان‌های مختلف نتیجه می‌گیریم پس این سیره و ارتکاز در زمان معصوم - علیه السلام - هم بوده‌است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- شهید صدر - رضوان الله تعالى عليه - در اشکال بر این شیوه می‌گوید ما معمولاً برای استقراء جوامع مختلف، جوامع روزگار خودمان را مورد مطالعه قرار می‌دهیم. بنابراین نمی‌توانیم قضاوتی نسبت به جوامع روزگار گذشته پیدا کنیم؛ یعنی آن مقداری که می‌توانیم الآن بررسی کنیم، وضعیتی است که در جهان امروز ما وجود دارد یا جهانی که به لحاظ تاریخی نزدیک به ما است و اسنادش زیاد است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- ما نمی‌توانیم حاصل این بررسی‌ها را به گذشته‌ای که فاصله زیادی با ما دارد و شرایطش با شرایط ما خیلی متفاوت است، سرایت دهیم.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- بررسی طریق استقراء
- این راهی که ایشان مطرح کردند، راهی است برای کشف یک ارتکاز یا سیره عقلایی به معنایی که ما می‌گوییم؛ نه اثبات اتصال آن به زمان معصوم - علیه السلام - یعنی اگر بخواهیم ثابت کنیم که عقلا بما هم عقلا فلان سیره یا ارتکاز را دارند یا نه، یک راه این است که ارتکازات و سیره‌های عقلا جوامع مختلف را بررسی کنیم؛ مثل عقلای غیر مسلمان یا عقلای اروپایی یا عقلای آمریکایی یا عقلای آسیای دور. وقتی دیدیم منش یا دیدگاه همه ایشان نسبت به این مسأله با عقلای ما یکسان است، نتیجه می‌گیریم این مسأله ربطی به دین، شرایط تاریخی و اجتماعی و مانند آن ندارد و از حیثیت عقلائی آنها برخاسته است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- ۲- انضمام استقرا و نقل
- ممکن است بتوانیم از طریق نقل‌ها به برخی از ارتکازات و سیره‌های گذشته دست پیدا کنیم و آن‌ها را به مواردی که با استقراء جوامع در دسترس خود بدان‌ها دست یافته‌ایم، ضمیمه کنیم.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- بررسی طریق انضمامی
- درباره سیره و ارتکازی که برای ما نقل می‌شود، دو فرض وجود دارد:
- ۱- یقین پیدا می‌کنیم چنین سیره و ارتکازی در گذشته وجود داشته‌است.
- ۲- یقین پیدا نمی‌کنیم که در فلان روزگار چنین سیره و چنین ارتکازی بوده‌است و فقط می‌توانیم بگوییم برای ما نقل شده‌است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- در فرض دوم اگر بخواهیم به این نقل استناد کنیم، باید در رتبه سابق حجیت این نقل را ثابت کرده باشیم. در بحث حجیت خبر واحد خواهیم گفت که دلیل اصلی بر حجیت خبر واحد همین سیره و ارتکاز است و ادله دیگر هم آیات و روایات متواتر هستند که به ظاهر آنها تمسک می‌کنیم و حجیت آن ظواهر، خود مستند به سیره و ارتکاز است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- بنابراین اگر حجیت این نقل را از طریق غیر از سیره و ارتکاز و یا طریق که به سیره و ارتکاز برنگردد، اثبات کرده باشیم، می‌توانیم به این نقل تمسک کنیم. بنابراین در مقامی که در آن هستیم نقلی برای ما قابل استناد است که یقین آور باشد.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- نقل‌هایی که از سیره‌ها و ارتکازات گذشته خبر می‌دهند، ممکن است زمان معصوم - علیه السلام - را هم شامل شوند؛ یعنی حتی نقل کند که در روزگار معصوم - علیه السلام - هم چنین سیره یا ارتکازی وجود داشته‌است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- در این صورت با توجه به اینکه فرض کردیم که این نقل‌ها یقین آور هستند، اصلاً نیازی به به بحث استقراء برای احراز اتصال یک سیره به زمان معصوم - علیه السلام - نخواهیم داشت؛ چون فرض این است که از طریق نقل‌های مفید یقین، وجود چنین سیره‌ای را در زمان معصوم - علیه السلام - احراز کرده‌ایم.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- اما اگر این نقل‌ها شامل روزگار معصوم - علیه السلام - نباشد؛ یعنی گرچه وضعیت روزگار گذشته را نقل می‌کند، به زمان معصوم - علیه السلام - نمی‌رسد؛ مثلاً پانصد یا ششصد سال قبل را نقل می‌کند، در این صورت اشکال شهید صدر - رضوان الله تعالی علیه - باقی است که ممکن است این سیره و ارتکاز از ششصد سال قبل پیدا شده باشد و قبل از آن وجود نداشته باشد.
- بنابراین نمی‌توانیم از مطالعه سیره‌ها و ارتکازات منقول و استقراء شده نتیجه بگیریم که چنین سیره و ارتکازی در زمان معصوم - علیه السلام - بوده است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- فقط در یک مورد هست که این روش انضمامی به کار می‌آید که البته تحقق عینی چنین چیزی تقریباً یا ممکن نیست یا بسیار مشکل است و آن در جایی است که سیره یا ارتکازی را در زمان خودمان در جوامع مختلف مشاهده کنیم و وجودش در گذشته هم از طریق نقل‌های یقین آور برای ما نقل شود ولی این گذشته هر چند بعد و قبل از زمان معصوم - علیه السلام - را دربرمی‌گیرد، شامل دوران معصوم - علیه السلام - نباشد؛

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- مثلاً نقل‌هایی داریم که دو هزار سال پیش چنین سیره و ارتکازی وجود داشته‌است ولی در دوران معصوم - علیه السلام - هیچ نقلی درباره آن نداریم. بعد از زمان معصوم - علیه السلام - و در زمان حاضر هم همین سیره و ارتکاز هست. اگر چنین چیزی تحقق پیدا کند، بر اساس حساب احتمالات بعید است که در دوران معصومین - علیهم السلام - چنین سیره و ارتکازی نباشد.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- ۳- روش تحلیل
- فقها معمولاً وقتی یک سیره یا ارتکازی را احراز می‌کنند، ابتدا آن را تحلیل می‌کنند که آیا این سیره یا ارتکاز از حیثیت عقلایی صاحبان آنها نشأت گرفته است یا از حیثیت متشرعی یا فرهنگ خاص آنها و یا جز این؟ در واقع از طریق تحلیل، نوع سیره یا ارتکاز را مشخص می‌کنند؛

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- برای نمونه می‌گوییم ارتکاز این است که هر کسی چیزی را حیازت کند، مالک آن می‌شود. آن‌گاه این سؤال مطرح می‌شود که آیا این ارتکاز از متدین بودن ما نشأت می‌گیرد و از اینکه مسلمانیم و دین را قبول داریم یا از ایرانی بودن برخاسته است و یا پیشرفت‌های علمی باعث چنین ارتکازی در ما شده است. وقتی بینیم هیچ یک از این‌ها در این ارتکاز دخالتی ندارد، نتیجه می‌گیریم که این، یک ارتکاز عقلایی است.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- در روش تحلیل، مصادیقی که از طریق استقراء به دست می‌آیند، مؤید تلقی می‌شوند؛ یعنی بعد از اینکه در تحلیلی به این نتیجه می‌رسیم که حیازت باعث مالکیت است، برای نمونه نشان می‌دهیم که در قوانین کشورهای مختلف، حتی دوره‌های گذشته حیازت به عنوان یکی از مناشیء مالکیت شناخته می‌شد. این کار تأیید آن تحلیل تلقی می‌شود.

راه‌های کشف اتصال سیره و ارتکاز به زمان معصوم

- معمولاً فقها یا اصولی‌ها برای تحلیل به ارتکازات خود مراجعه می‌کنند و حتی از استقراء در حد نشان دادن نمونه چندان استفاده نمی‌کنند.